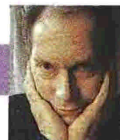


18 **Ν**οβ **ΒΙΒΛΙΟΔΡΟΜΙΟ**

κριτική



Του **Δημοσθένη Κούρτοβικ**

Ο Ευριπίδης στην κόκκινη επανάσταση

Αντίθετα βιώματα μέσα στην ίδια οικογένεια, αλληλοσυγκρουόμενα δίκια, μια σταλινίστρια γιαγιά που έχει πάθει άνοια, η στοιχειωμένη μνήμη του Εμφυλίου: ανάμεσα στο δράμα και την ιλαροτραγωδία, ο Μισέλ Φάις ψηλαφεί αναπάντητα ερωτήματα και διλήμματα κάτω από τη σκληρή κρούστα της «αντικειμενικής αλήθειας»



Μισέλ Φάις
ΠΟΡΦΥΡΑ ΓΕΛΙΑ
ΕΚΔ. ΠΑΤΑΚΗ, 2010
ΣΕΛ. 248, ΤΙΜΗ: 13 ΕΥΡΩ

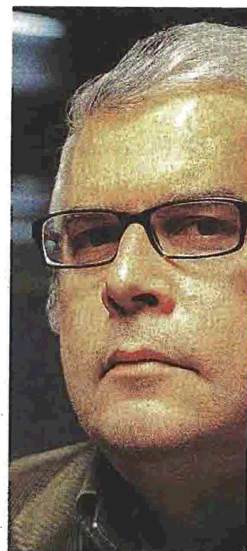
Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα αποτελεί από πολλές απόψεις ένα παγκοσμίως μοναδικό φαινόμενο. Ο κορμός του και κύριος εκφραστής του, το ΚΚΕ, είναι το μόνο κομμουνιστικό κόμμα που έχει ακόμα σχετικά μεγάλη λαϊκή απήχηση σε χώρα όπου οι κομμουνιστές δεν άσκησαν ποτέ την εξουσία. Επίσης, είναι σήμερα το μόνο σταλινικό κόμμα του κόσμου, αν εξαιρέσουμε το καθεστώς της Βόρειας Κορέας. Η ελληνική κομμουνιστική αριστερά γαλουχείται ως τις μέρες μας με τη χωρίς τσίρι ιδέα της «νικηφόρας επανάστασης που χάθηκε». Είναι η μόνη στην Ευρώπη που τονίζει περισσότερο τον εθνικοπατριωτικό παρά τον διεθνιστικό χαρακτήρα της, αλλά και η μόνη που κατηγορήθηκε και διώχτηκε άγρια για πρόθεση ακρωτηριασμού της εθνικής επικράτειας. Σε καμιά άλλη χώρα του κόσμου δεν συνεχίζεται σε τόσο φορτισμένο κλίμα η διένεξη γύρω από την πραγματική αναλογία του μείγματος ηρωισμού και αθλιότητας του ντόπιου κομμουνιστικού κί-

νήματος, πουθενά αλλού δεν μαινεται ο πόλεμος ανάμεσα στο μαρτυρολόγιο που υψώνει σαν λάβαρο η μια πλευρά και τη Βίβλο κόκκινων εγκλημάτων που επισείει η άλλη πλευρά. Αν η ερμηνεία αυτού του φαινομένου είναι δύσκολο εγχείρημα για τον ιστορικό και για τον πολιτικό αναλυτή, για τον λογοτέχνη είναι μια βασανιστική πρόκληση, ένα αίνιγμα που περιλαμβάνει και τον ίδιο. Γιατί αυτός πρέπει να διαχειριστεί μια πολύπλοκη κληρονομιά μνήμης, να αναζητήσει το νόημα της ανάμεσα σε αντιφατικές αλήθειες και αλληλοσυγκρουόμενα δικά του συναισθήματα, να παραμυθεί από επιλογές και απορρίψεις για να κυνηγήσει την ουσία των πραγμάτων στο βάθος ανάμεσα στην ψυχρή λογική των γεγονότων και τον τρόπο που τα βίωσαν οι άνθρωποι. Ικανότατοι συγγραφείς δεν κατάφεραν να σταθούν στο ύψος του θέματος, γιατί δεν μπόρεσαν ή δεν ενδιέφερόταν να δουν τις πολλές διαστάσεις του, παρασυρμένοι είτε από ιδεολογικές προδιαθέσεις είτε από συναι-

σθηματικές προσηλώσεις. Αν εξαιρέσουμε το *Κιβώπο* του Άρη Αλεξάνδρου, δεν υπάρχει στη λογοτεχνία μας κανένα έργο που να επεξεργάζεται σε βάθος την εμπειρία της ελληνικής κομμουνιστικής επανάστασης.

Στα Πορφυρά Γέλια ο Μισέλ Φάις ακολουθεί μια διαφορετική οδό προσέγγισης. Προσπαθεί να διερευνήσει την ταραγμένη απορία του ενόπιου του θέματός του. Υποβάλλει ερωτήματα μάλλον παρά απαντήσεις, βγάζει στη φόρα άπλυτα όχι για να καταγγείλει αλλά για να φέρει στο προσκήνιο αυτό που οι «πρότυπες» ιστορίες παραμερίζουν ως δευτερεύον ή κρύβουν ένοχα κάτω από το χαλί της μνήμης. Δεν επιχειρεί να συνθέσει τις απιθέσεις, ίσα ίσα, παράγει την ενέργεια του κειμένου του από το ασυμφιλίωτό τους. Κινείται μακριά από απλουστεύσεις και σχηματισμούς, χωρίς ωστόσο να παριστάνει τον αμερόληπτο, νηφάλιο κριτή. Είναι μια ελκρινής, έντιμη και, θα έλεγα, σύγχρονη στάση για έναν πεζογράφο που ασχολείται σήμερα με αυτό το θέμα. Είναι εξάλλου μια στάση που δεν σημαίνει καθόλου άρνηση τοποθέτησης: ο Φάις μάς αφήνει να καταλάβουμε πώς απαντάει ο ίδιος στα ηθικά διλήμματα που εκθέτει, ταυτόχρονα όμως μάς υπενθυμίζει ότι δεν βρίσκεται στη θέση εκείνων που έπρεπε να το απαντήσουν στην πράξη και στις συγκυρίες μιας άλλης, θεαλλόδου εποχής.

Η διμερής δομή του Βιβλίου του εγκαθιδρύει την πρώτη από μια σειρά αντιθέσεων, ανάμεσα στους πόλους των οποίων θα κινηθεί. Το πρώτο μέρος, που έχει μορφή θεατρικού μονόπρακτου, είναι μια ιλαροτραγωδία, ένα θέατρο του παραλόγου. Η σταλινίστρια γιαγιά, η «κόκκινη δασκάλα» και ηρωίδα του Κάμματος, πάσχει από άνοια και αντιδρά με κωμικές ασυναρτησίες στον βομβαρδισμό της από τον εγγονό της με πικρόχολα ή σαρκαστικά σχόλια για την παθολογία του ζαχαρικού ΚΚΕ. Σ'την πορεία εμφανίζονται από το που-



Αμέσως μετά τον Εμφύλιο, κομμουνιστές κατηγορούνται ως μέλη της ΟΠΛΑ (Ομάδες Προστασίας Λαϊκών Αγωνιστών) και δικάζονται για φόβους αντιπάλου του ΚΚΕ (δεξιά). Στο μυθιστόρημα του Μισέλ Φάις (πάνω) ένας από τους κεντρικούς χαρακτήρες είναι μέλος της ΟΠΛΑ



θένα, σαν πεισματάρικα παιδιά ή σαν αστεία φαντάσματα, οι δυο γιοι της γιαγιάς, ο ένας φυλακισμένος ως μέλος της 17 Νοέμβρη, ο άλλος κήρυκας υποφολογικών θεωριών συνωμοσίας στη σκοπιδοτηλέοραση (από τη σταλινική μίθρα βγαίνουν λογίων λογίων εκτρώματα). Επίσης προβάλλει μέσα από τον τάφο του ο παππούς, θύμα της ζαχαριστικής τρομοκρατίας στο στρατόπεδο του Μπουλκες, και αρχίζει να παίζει ακορντεόν, να χτυπάει τα πλήκτρα μιας γραφομηχανής, να τσογκρίζει τα κεφάλια των γιών του, όλα αυτά χωρίς να

ακούγεται τίποτα. Τραγέληρωτικός αγώνας που γένρωδες του. Η λερναία ύδρις που σε με ιδεοληψίες. Ένδοξες εξαλλάσσονται σε αισχρμίες. Η τρομερή «κόκκιν» έχει καταντήσει μια ξεμωούλα, που παραμιλάει και στίχους από παλάρωσικα γούδια. Άπλη η ανάμνη πού, όπως άπλο και το δρε παρουσιάζεται στον εγγο κληρονομιά του σογιού



αφος. Ένας παρμόνο της παρά-γκρούονται μνήμες που ρές χειρονο-η δασκάλα» ραμένη γρι-ι τραγουδάει ερωτικάτρα-ση του παπ-μα του. Έτσι νό η πολιτική του, επιτομή

της ιστορίας της ελληνικής αριστεράς. Η φυσιολογική αντίδρασή του: απόρριψη και αποξένωση.

Στο δεύτερο μέρος όμως οι τόνοι γίνονται απότομα δραματικοί, η μνήμη επαναδικδικεί τα δικαιώματά της και η σχέση του εγγονού με αυτήν αποδεικνύεται τραυματική. Το μέρος αυτό είναι μια κυκλική σκυταλοδρομία τεσσάρων διαφορετικών αφηγηματικών φωνών. Έχουμε, πρώτα, τη γιαγιά, που δεν έχει πάθει ακόμα άνοια και υπερασπίζεται με νεύρο την πολιτική του Κόμματος

(«Επανάσταση κάναμε, δεν παίζαμε τις κουμπάρες. [...] Μονολιθικοί; Και βέβαια ήμασταν μονολιθικοί. Όταν πηγαίνεις να πεθάνεις τι θα είσαι;»). Έπειτα τον παππού, που διηγείται την οδύσσειά του στο Μπούλκες (όπου η ζαχαριαδική ηγεσία έκλινε και βασάνιζε ή δολοφονούσε τους «εκτός γραμμής» κομμουνιστές) και εν συνεχεία στην Ελλάδα του Εμφυλίου, όπου περιφερόταν κυνηγημένος από συντρόφους και εχθρούς, πασχίζοντας παράλληλα να ολοκληρώσει τη μετάφραση των Βακχών του Ευριπίδη. Τρίτος μιλάει ένας πρώην εκτελεστής της ΟΓΛΑ, ο οποίος είχε αναλάβει να «σπκώσει» (να σκοτώσει) τον παππού. Η τέταρτη φωνή, τέλος, ανήκει στον εγγονό, που σε τελείως διαφορετικό κλίμα περιγράφει αγχώδη σεξουαλικά όνειρά του με δύο ερωμένες του, η μία κόρη Εβραίων που επέζησαν από το Μπέρκεναου, η άλλη εγγονή Έλληνα της Ρωσίας, ο οποίος χάθηκε στο κολαστήριο της Κολιμά, στη Σιβηρία. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι μαρτυρίες του παππού και του παραλίγο φονιά του κατατίθενται πολλές δεκαετίες μετά τα γεγονότα στα οποία αναφέρονται και στο φως μιας θεώρησης του παρελθόντος που γίνεται με ένα ανεπαίσθητα πικρό, αλλά ήρεμο αίσθημα ματαιότητας. Η αντίθεση των ρόλων (υποψήφιο θύμα – υποψήφιος θύτης) έχει υπερκεραστεί από την κοινότητα της μοίρας τους (και οι δύο έμελλε να γνωρίσουν τις φυλακές, τα βασανιστήρια, τις εξορίες και αργότερα τους κοινωνικούς αποκλεισμούς του εμφυλιακού κράτους). Ο πρώην σπλαγίζς κάνει άλλωστε την καίρια παρατήρηση «Όλοι ζαχαριαδικοί είμαστε. [...] Και οι αντζακαραδικοί δύο φορές ζαχαριαδικοί είναι». Η ομοιότητα της μοίρας και της τελικής στάσης των δύο αλλοτινών αντιπάλων έρχεται σε μια καινούργια αντίθεση με τον επιθετικά απολογητικό λόγο της αμετακίνητα σταλινίστριας γιαγιάς. Και όλο αυτό το βαρύ, ηλεκτρισμένο από ανθητικές αλήθειες φορτίο μνήμης μετασχηματίζεται, στο υποσυνείδητο του εγγονού, σε εφιάλτες με κοινό γνώρισμα έναν ενοχικό, κανιβαλικό, τελικά ευνοχιστικό ερωτισμό.

Εκω δυο-τρεις επιμέρους επιφυλάξεις για το αποτέλεσμα. Για να ξεκινήσω, δεν είμαι βέβαιος ότι η υψηλή του συγκεκριμένου θεατρικού μονόπρακτου που αποτελεί το πρώτο μέρος του βιβλίου μπορεί να έχει ως κείμενο την ίδια δραστηριότητα όση ως παράσταση. Δεύτερον, η αιφνίδια μεταφορά της γιαγιάς, στο δεύτερο μέρος, σε μια υποθετική κομμουνιστική Ελλάδα, όπου γίνεται υμνήτρια ενός κωμικοτραγικά παρανοϊκού σταλινικού καθεστώτος, εκτρέπει το βιβλίο προς την εύκολη σάπια, κάτι που δεν νομίζω πως ταιριάζει στη φύση του (θέλω να πιστεύω πως ο Φάις δίνει στα «πορφυρά γέλια» το βαθύτερο νόημα ενός πονεμένου σπιασμού). Τέλος, η μορφή του Ζαχαριάδη, αφανής, αλλά πανταχού παρούσα στο βιβλίο, δεν κατορθώνει να στοιχειοθετηθεί σε δραματικό πρόσωπο. Είναι απλώς ένα προϊόν της εποχής της, κάτι που και αν δεν υπήρχε, έπρεπε να επισημωθεί, όπως λέγεται κάποια στιγμή στο δεύτερο μέρος. Από την άποψη αυτή, η έμφραση που της δίνει ο Φάις ξεφεύγει από τη λογική του μυθιστορηματός του και μάλλον ακολουθεί την ίδια τη μυθολογία του ζαχαριαδισμού.

Όσοι περιμένουν να βρουν στα *Πορφυρά Γέλια* μια καινούργια ερμηνεία ή μια διαφορετική θεώρηση του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος θα απογοητευτούν. Η θέση του Φάις υποδηλώνεται από τις πολλές αναφορές και αποσπάσματα από τις Βάικες: όπως εκεί, έτσι και εδώ επρόκειτο για μια επανάσταση της ζωής, που εκφυλίστηκε σ' ένα κανιβαλικό όργιο. Η ιδιαιτερότητα του βιβλίου έγκειται περισσότερο, όπως είπαμε, στην αριστοτεχνική επισήμανση των βασανιστικών αντιφάσεων αυτής της επανάστασης, των πολύ διαφορετικών ανθρώπινων αληθειών που πλέχθηκαν μαζί της και της στοιχειωμένης μνήμης της στις συνειδήσεις των νεότερων ανθρώπων (όπως ο εγγονός, όπως ο ίδιος ο συγγραφέας), παρά τη φαινομενική αποστασιοποίησή τους.